

**ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
FF UK V PRAZE**

Petr Voit

Udržet pravý okraj stránkové sazby

Verze 1.0

Praha

2012

Udržet pravý okraj stránkové sazby (Od literární historie k samostudiu)

Rozhovor s Petrem Voitem

absolventem Palackého univerzity v Olomouci (1981), autorem 10 monografií a 70 studií z oblasti starší české literatury, dějin knihtisku, knihoven a retrospektivní bibliografie. Petr Voit je nejvíce ceněn za monumentální práci *Encyklopedie knihy* (Vorr 2006), kterou se habilitoval na Ústavu informačních studií a knihovnictví (2008), kde v současné době vyučuje. Kromě toho je kurátorem sbírky prvotisků ve Strahovské knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově. Zde také probíhal náš rozhovor. V současnosti připravuje k vydání monografii o dějinách českého a moravského knihtisku 16. století.

Propojení mnoha oborů při Voitově výzkumu raněnovověké literatury vede k řadě revizí dosavadního pojetí a výsledků zkoumání. Reinterpretace se dotýkájí literární historie, svými poznatky o dobové typografii však Petr Voit ovlivňuje i lingvistiku zabývající se středním obdobím vývoje českého jazyka. V současnosti lze Voitovy metodologické podněty označit za neopominutelnou součást základu jakékoli práce s raněnovověkými knihami.

Ke kterým osobnostem se hlásíte jako ke svým učitelům?

Vždycky jsem se hlásil hlavně ke třem osobám. Tou první je prof. Eduard Petrů. Ten byl mým přímým učitelem, přednášel dějiny starší české literatury. Já už jsem se na prahu prvního semestru jako jedna z bílých vran mezi svými kolegy rozhodl, jakou budu psát diplomovou práci a co bude mým budoucím oborem – že se jím stane právě starší česká literatura. Takže jsem byl s profesorem Petrů v kontaktu ještě předtím, než k nám nastoupil na přednášky, a i poté, co kurz starší české literatury skončil. Druhým člověkem byla dneska už také zesnulá doc. Jiřina Holinková, historička, která seděla o patro výš na filozofické fakultě v Olomouci. Paní docentka se mě ujala právě kvůli tématu diplomové práce, které znělo *Měšťanské knihovny v Olomouci, jejich výzkum v době renesance a raného baroka* (Vorr 1981). Ta mně poskytla průpravu pro práci s historickými materiály, protože nejsem školený jako historik, ale bohemista. A třetí osobou, které jsem velice vděčný za další růst, to byl a dodnes je doc. Jaroslav Kolár, s nímž jsem se poznal už po škole na začátku osmdesátých let, kdy jsem mu vnucoval rukopisy svých studií a on mi k nim naštěstí psal velké množství kritických připomínek. Jako příslušník dnes už starší generace nesmím pominout ani prof. Milana Kopeckého z Brna, s nímž jsem se taky setkával a on taky četl některé mé rukopisy před vydáním. Ale to jsou všechno osobnosti ori-

entované historicky a literárně. Když jsem v roce 1981 nastoupil do Národní knihovny, přelaskavě se mne ujaly dvě „první dámy“ naší tehdejší knihovnědy, totiž dr. Emma Urbánková a dr. Bedřiška Wižďálková, a ve svém „divčím kabinetu“, jak prof. Jiří Daňhelka žertem nazýval jejich společnou kancelář, mi počaly rozkrývat další pohledy na historickou knižní kulturu. Ať dr. Urbánková vyprávěla o tiskaři Kobergerovi, anebo o svých vědeckých souputnících, vždycky to bylo úžasně zajímavé a autentické. Škoda, že dnešní dorost na podobné experty už nenarazí.

Jak jste se vlastně od literární historie dostal k historii knihtisku? Došlo u vás k nějakému profesnímu zlomu?

Myslím, že nešlo o zlom, ale o cílené prolnutí, a to už od samotného počátku. Nezapomeňte, co jsem říkal na počátku ohledně své diplomové práce. Její téma, měšťanské knihovny, reflektovalo právě ten mezní prostor s tím, že materiál příslušel oborově starším českým literárním dějinám, ale svou podstatou byl jednak historický a jednak historicko-bibliografický. A mě právě pomezí těchto tří disciplín velice zaujalo. Když jsem po vystudování filozofické fakulty přišel do praxe, do Národní knihovny, pracoval jsem po léta v oddělení rukopisů. Tam jsem měl možnost toto mezní pojetí zúročit nejvíc, protože tři metry za mými zády byly trezory a ostatní depozitáře historických knižních fondů čili k pramenům jsem měl blíž než doma z kuchyně do pokoje. Důležitější však je, proč mě tyto průniky zaujaly. V zásadě proto, že tzv. akademické dějiny české literatury (*DĚJINY* 1959) nepovažují za autentické. Ani by se nemuselo hovořit o ideologickém konceptu, ale o předpokladech, kteréže to vlastně díla ovlivnila společenský proces, konkrétně vývoj čtenáře, a která díla nikoli. Myslím si, že hlavním prostředkem tohoto ovlivnění je od poloviny 15. století knihtisk a mírou tohoto ovlivňování je počet reedic. Jestliže se určité látky fixované rukopisně nedostaly vůbec do tiskáren, psát o nich třílistové monografické kapitoly, jak v prvním díle akademických dějin sledujeme, je šalebné. V žádném případě nepopírám kvalitu takového nevydaného díla, třeba překladů Rehoře Hrubého z počátku 16. století, ale jsem velmi skeptický k tomu, že deset patnáct dvacet rukopisných opisů mohlo mít nějaký celospolečenský vliv, narozdíl od titulu, který knihtisk přenesl plynule z rukopisné tradice do mnohem plošnějšího oběhu. Tento problém akademické dějiny vůbec neřeší.

A to je tedy impulz, který vás vedl od čistě bohemistického zaměření?

Ano, to byl jeden z impulzů proč stát na hraně mezi historickou bibliografií a klasickou literární historií pozdního středověku a raného novověku. Ale takový pohled nelze nastavit bez zřetele k dějinám knihtisku a vydavatelství. Jinak se totiž vystavujeme opačnému nebezpečí, že určité dílo, které bylo vydáno

během krátké doby podruhé, považujeme u nás za soudobý bestseller – to je případ Adamovy reedice Matthioliho *Herbáře*, avšak skutečnost, že český trh byl zahlcen a reedice zaležela po desetiletí nerozprodána ve skladu, literárním historikům uniká.

Dneska obdobnému přístupu kolegové říkají knižní kultura a zahrnují do tohoto pojmu řadu jevů od nakladatele, přes knihtiskaře, cenzuru a její vlivy až po samotné grafické zpracování... Je zajímavé, že jste knižní kulturu vlastně dělal předtím, než do našich zemí přišla nějak definována jako vědecká metoda. Vy jste si ji nějak definoval?

Já jsem si ji zprvu nijak nedefinoval, abych se teď po letech nevyvyšoval, to byla jen intuice pramenící z onoho hraničního postoje. Mně se zdál klasický badatelský postoj ke starší české literatuře příliš kabinetní, příliš upjatý jenom na imanentní problémy. Postrádal ukotvení v praxi. A právě onu praxi mi dokázala přiblížit disciplína, která se ne moc šťastně u nás nazývá *knihověda*. Prolnutí s dějinami knihtisku, s ediční politikou, nakladatelstvím, cenzurou a knižní distribucí. To vše je dneska v Německu, Francii, Polsku atd. předmětem opravdu obrovské multidisciplinární vědy, která se jmenuje *věda o knize, o knižní kultuře*, ale ta má méně literárněhistorických prvků, než si zase já představuji, než jsem byl mocen svojí výbavou do toho sám vkládat. Stará haeblerovská knihověda ovlivňující nás z Německa není dnes už udržitelná. Byla velice zaměřena pozitivisticky či spíše staticky jen na knihu jakožto objekt a ještě si netroufala sledovat knihu a knihovny z hlediska čtenářských zájmů a vlastní recepce textu, jak se to děje právě dneska. Aniž bych si dovolil popírat obrovské dědičtví po starších generacích, nemohu u nás nevidět velký badatelský dluh, a to ještě z období, kdy tato pozitivistická věda byla ve fóru. Narážíme totiž na obrovské manko dílčích i souhrnných vědeckých prací. Chybí dějiny knihtisku, dějiny knižní vazby, dějiny ilustrací, takže zatím není vybudován pevný základ, na němž bychom si mohli dovolit začít stavět socio-kulturní disciplínu o vývoji čtenářských zájmů, o interferencích mezi mecenášem, ediční politikou tiskaře a tlakem čtenářské obce.

Vy jste do naší knihovědy v osmdesátých letech vstoupil takřka jíc od podlahy. Se-stavil jste rejstříky ke Knihopisu (VORT 1985) a navíc jste později celkovou koncepci této základní bibliografické příručky pro starší období podrobil kritice pro její omezenost danou českou lingvocentričností (IDEM 2007). Jak vlastně definovat bohemikum?

Obávám se, že tak jak to bylo od pradávna jedno každému badateli v německy mluvících zemích, tak je to dneska považováno za nepodstatné i u nás. Zní to samozřejmě jako velice rychle vystřelená odpověď, ale v zásadě na takovéto minuciózní problémy, tedy co je to jazykové bohemikum, co je to cizojazy-

zyčné bohemikum nebo územní bohemikum, na to si dneska pohříchu nikdo nehraje. Poslední vědecká a dosti bouřlivá diskuze na toto téma byla ve sborníku *Česká bibliografie* okolo roku 1960 (HORÁK 1959, JEDLIČKA 1961) a od té doby tento problém absolutně nikoho nevzrušuje, poněvadž v podstatě je to téma, které vyplývá z historické bibliografie. A jak známo – alespoň odborníkům nebo i poučeným laikům – historická bibliografie je u nás v troskách. Jak byla od dob první republiky nebo ještě během padesátých let vlajkovou či dokonce jedinou disciplínou naší knihovědy a její vitrinou směrem k zahraničí, tak bohužel v posledních letech ve všech k tomu povolaných institucích upadla, řečeno velmi eufemisticky, do stadia hibernace. *Knihopis*, na který jste v souvislosti s mými rejstříky už narazil, v podstatě přestal z administrativního hlediska existovat před léty, kdy jej počala pokrývat jen půlka stálé pracovní síly, spíše ještě méně. A to, že před několika měsíci bylo ukončeno knižní vydávání první řady doplňků, umožnila jednak práce starších generací a jednak polosoukromé úsilí několika jedinců. Cizojazyčná bohemika jakožto pandán ke *Knihopisu*, troufám si říci, i když kolegyně to neuslyší rády, živoří, bibliografie kramářských písní nemá doposud žádný hmatatelný výstup, národní retrospektivní bibliografie 19. století čili pokračování *Knihopisu* dnes existuje jen v podobě skenů starých nezredigovaných záznamů, a to nemluvíme o bibliografii administrativních tisků (artikulů a všech těch cirkulářů). Narážíme zde tedy na dva letité problémy. Prvním je institucionální rozdrobenost. Zatímco všude v cizině je organizační struktura retrospektivní národní bibliografie vybudována na podkladě gescí poměrně jednoduše a průhledně, my si žijeme naopak v nepochopitelném luxusu a kupříkladu *Knihopis* ponecháváme od devadesátých let na dvou kolejích, v Národní knihovně a v Kabinetu pro klasická studia čili ve Filozofickém ústavu AV ČR. S taktó neprovázanou strukturou pak souvisí problém ještě fatálnější, totiž naprosto chybějící celistvá koncepce, která by sjednotila odborná hlediska, formu bibliografování a způsoby prezentace spojené s digitálním záznamem. Takže i v tomto ohledu máme za cizinou, kterou nám reprezentují třeba funkční systémy *VD 16* nebo *VD 17*, obrovské zpoždění.

Neměla by ale retrospektivní bibliografie dávat podněty k bádání, být jakýmsi jeho zázemím?

Je to jedno ze zázemí, které dává podněty, a jistěže není jediné. Já ještě pamatuji situaci, kdy asi roku 1983 se všichni přední historikové – a nejen literatury – směrem k ministerstvu kultury manifestačně postavili za obnovení *Knihopisu*, protože si bez něj svou práci nedokázali představit. Nechci tím říct, že dnes je právě toto každému jedno, ale většina mladších kolegů vystačí s elektronickou podobou kastigovaného *Knihopisu* a po pramenné základně se dále nepídí. A kolik máme dnes vlastně paleobohemistů? Mám dojem, že o takové dvě třetiny méně než před několika desetiletími.

Celkový výsledek je dnes takový, že bohemista, i ten nejvzdělanější, nemá o starší literatuře, pokud na ni není zaměřen, takřka žádné poněti...

Ale já vám odpovím otázkou: A kdo to dneska rozezná? Já nejsem pesimista, ale v oblasti starší literatury je badatelská konkurence nebo zdravá polemika s kolegiálními výsledky takřka nulová. Proč se taky divit, když historii literatury dnes počínáme pozdním 19. stoletím. Proč se pozastavovat, když dnešní mladá generace badatelů není zvyklá přicházet do studoven a začíná se upínat pouze k internetu. Podívejte se k nám na Strahov, podívejte se do Klementina, pokud vůbec, v badatelnách sedí stále titíž, které já z minulého století pamatují ve věku mladých slečen a pánů, jenže dnes už notně zestárlí.

Připravujete k vydání knihu o českém knihtisku 16. století. I když pro literární historiky to nebude znít třeba příliš libě, jde po dlouhé době o jedinou syntézu starší literatury, nazíranou trochu z jiného úhlu.

Snažím se alespoň částečně překrýt dluh, který jsme po celé 20. století tlačili před sebou, a to je jakýsi předstupeň k napsání syntetických dějin. Kdybychom se dnes chtěli poučit, jak to dělají ve Francii, Německu nebo Polsku, a chtěli vkročit do vod nazývaných *knížní kultura*, tak si myslím, že spláčeme nad výdělkem. Narážíme na obrovský příkop neznalostí základního materiálu. Tak jako při psaní *Encyklopedie* i tady riskuji určitou výtku, která asi bude na mou adresu vyslovena: že to je příliš pozitivistické a příliš poplatné německé knihovědě počátku 20. století, ale já myslím, že jakkoli mohou takovému kritiky zaznít, bez podrobného zmapování materiálu a zvládnutí terénu budoucí syntézy nepřicházejí v úvahu. Ani zahradní domek se nedá postavit na pisku.

Jaký je Váš postoj k dosavadnímu bádání?

Dám příklad na Melantrichovi, o němž existuje knížka Františka Rachlíka (RACHLÍK 1930), která je vůbec první monografií o českém tiskaři. Nevznikla však z popudu čistě vědeckého, ale prestižního – akciová společnost Melantrich slavila totiž tiskařovo 350. výročí. Dneska už nehraje žádnou roli, na jak dlouhou dobu Rachlík vlastně upevnil ve společnosti názor, že Melantrich pobýval u Johanna Frobena v Basileji, protože disponoval jedním z jeho signetů. Tato výpůjčka však absolutně nic nedokazuje. Rachlík, takto žurnalista a prozaik, nikoli školený dějepisec knihtisku, sice při psaní vynaložil obdivuhodné úsilí, ale nemohl nic tušit o nadnárodním vlastnictví signetů, které se z úcty k majiteli nebo kvůli oblíbenému emblematickému motivu přejímaly na dálku. Tehdy neexistovalo žádné autorské právo, takže podobných příkladů najdeme v cizině spoustu. Pomínu-li desítky osvětových textů napsaných po Rachlíkově monografii, poslední práci na melantrišské téma představuje *Obecné dobré* od Mirjam Bohatcové (BOHATCOVÁ 2005), což je svod starších autorčiných textů

a mladších názorů, ale pohříchu velmi tendenčních. Čtenář musí mít obrovskou trpělivost, pokud by se chtěl dobrat nějakého celistvějšího názoru na Melantrichův podíl při vývoji české knihy. Nechci se tady uchylovat ke kritice, protože vědecký odkaz Mirjam Bohatcové hluboce ctím, ale všimněte si, jak je hned v úvodu odbytá ona filozoficko-politická kategorie *obecného dobrého*, čili to první, co čtenář od monografie očekává! Pokud nevysedí měsíc v křesle a nevyčte si vše z editovaných předmluv sám, nic nezjistí, neboť v úvodu je jen jakási stručná definice tuším z *Ottova slovníku*. Ale ono obecné dobré je skutečně hnací motor ediční politiky celého 16. století – to byla služba společnosti konaná skrze vzdělání, morálku, skrze lékařskou, jazykovou nebo právníckou osvětu, poznáváním minulosti a podobně. Stojí za to podniknout v této oblasti mnohonásobně hlubší sondu.

Nejste až přehnaně kritický?

Myslím, že nikoli. Jsem jen dalek glorifikovat cokoli jenom z toho důvodu, že potřebuji něco jiného potlačit. Hledám spravedlnost a v rámci svých znalostních dispozic jistou autenticitu. Pokud jsme zapředli hovor o Melantrichovi, nechci mu upírat přínos pro rozvoj měšťanské literatury, ale ve srovnávacím měřítku nevychází až tak vysoce. To neberte jako výtku vůči Rachlíkovi ani Bohatcové, tím méně proti Melantrichovi, který i přes moji zdrženlivost znamenal pro rozvoj naší knižní kultury tolik co celá generace jeho souputníků. Nechci však rozšiřovat panteon českých osobností podporujících naše národní sebevědomí nebo fungujících jako zpětná brzda proti kulturnímu vlivu německému. Tím méně chci zkruslovat svůj pohled přes nějaké konfesní brýle. To, co jsem teď uvedl, byly tři silné limity, kvůli nimž at za první republiky, za 2. světové války i po ní vznikla řada deformací. Já nechci výzkum znásilňovat tak, aby znovu vyzněl kupříkladu ve prospěch Melantricha, protože pak také zamlčím, jak byl český knihtisk slabý a český čtenář málo kultivovaný. Chci čistou pravdu padni komu padni. A to i za cenu, že třeba Melantrichovu *Bibli 1570*, která se u nás po léta adoruje jako sakrosanktum domácího knihtisku, prohlásím za levnou imitaci Severinovy *Bible 1537*. Bohužel ta dvě vydání z hlediska výtvarné konstrukce nikdo nesrovnal. Anna Císařová-Kolářová, která pro příslušná hesla *Knihopisu* dělala hlubokou bibliografickou sondu, je před sebou měla, ale jí šlo jen o statickou evidenci výzdobného potenciálu, nikoli o hodnocení v pohybu. Když však obě edice začnete vnímat společně, tak zjistíte, že i ono novum – první domácí biblický ilustrační cyklus Floriana Abela a Franceska Terzia z roku 1570 – není nic jiného než trpná adaptace Severinova obrazového materiálu.

V čem tedy vidíte slabiny staršího výzkumu?

Základní slabinu vidím v neexistenci koncepce knihovědy jako celistvého oboru, kterému se až donedávna nepodařilo protlačit se do vysokoškolského

výukového programu a který neměl a prozatím ani nemá zastání ve sféře jakéhokoli akademického ústavu. Metodologické výhrady můžeme pak adresovat téměř na jakoukoli starší knihovědnou práci, poněvadž trpí bohužel dvěma nedostatky: Zprvė pro jejich autory neexistovalo v podstatě nic jiného než česká kniha. Badatelé se pramálo dívali do zahraničí na analogický vývoj ať už daného žánru, nebo jeho grafické tradice, takže byli schopni prohlašovat za novum něco, co v cizině existovalo už drahně let. Zadruhé starší autoři izolovaně zkoumali vždy jen jednu tiskárnu. Případnou konkurenci, natož dobový trend a vliv silnější kultury už ponechávali zcela stranou. Proto nebyl problém zkreseně prohlásit určitý jev za typicky český, i když přišel původně z Německa. Tak nám dodnes kupříkladu uniká vliv Norimberku na českou písmařskou kulturu i na ilustraci. Starší badatelé se navíc zajímali pouze o tiskařskou produkci podepsanou, to znamená jen tu, která je lehce identifikovatelná probírkou *Knihopisu* nebo podobného kompendia. Ale to, co bylo vydáno anonymně, zůstávalo jako nezařaditelné po dlouhá léta stranou zájmu. Provedete-li však na základě typologického rozboru atribuci, ukáže se, že obraz líčený pouze studiem podepsaných výrobků bude na mnoha místech nutné korigovat. Monotónně pojímaná tiskárna vypadá najednou složitěji jako mnohostranně vybroušený drahokam. Například takzvané bratrské tiskárny první poloviny 16. století byly až na výjimky nuceny tisknout, aby se uživily, i literaturu nebratrskou a na druhé straně pravověrný utrakvista pracoval zase pro Jednotu bratrskou, protože prostě získal zakázku, nehledě k čistě katolickému profilu, který ve čtyřicátých i padesátých letech nebylo možno ještě udržet, neb takový provozovatel řemesla by asi zemřel hladem.

Jsou tedy oblasti badatelsky doposud neprozkoumané?

Pokud si vezmete jakoukoli větší publikaci o dějinách knihtisku – třeba *Z dějin českého knihtiskařství* Čeňka Zírta (ZÍBRT 1913), *Dějiny českého knihtisku* od Josefa Volfa (VOLF 1926), koneckonců i *Českou knihu v proměnách staletí* od Mirjam Bohatcové a kolektivu (BOHATCOVÁ ET AL. 1990) nebo i články Bohatcové o bratrských tiskařích –, nepřehlédnete její literárněhistorické směřování. Všechny příručky převypravují obsahy děl a podávají komentovanou historii ediční politiky. Přitom pozornost je věnována vždy stále stejným památkám „vyšší“ literatury, ale tomu, co tvořilo denní chleba tiskaře a co bral čtenář do rukou téměř každodenně, se většina autorů vyhnula. Dám vám příklad. Už dlouho považujeme cyklus ilustrací k Hájkově *Kronice české* z roku 1541 za látkově výjimečný, ale že se naše kniha jinak sytila novozákonními christologickými cykly, to objevujeme až nyní. Obrovské desideratum dějin knihtisku, ač je to pro laika nepochopitelné, představuje oblast písma a ilustrace. My zatím nevíme, jakým písmem se kdy a co tisklo, odkdy zde byl švabach, kdy skončila bastarda a kdy jsme vstupem fraktury získali písmový fundus kompatibilní s cizinou. To nikoho dosud nezajímalo – nebo mám spíš podezření, že by i zajímalo,

kdyby studium nebylo tak pracné a kdyby nenarušovalo vžitě národovecké pojetí dějin, poněvadž lví podíl na formování písařské, ilustrátorské i ediční složky české knižní kultury by musel být přiznán Norimberku. Ale jak chcete vybudovat solidní pohled na umění či řemeslo, když nebude znát základy? Třeba že se pozdním odložením bastardy v podstatě začalo uzavírat staré gotické období a že teprve vstupem německého šwabachu a fraktury se naopak začaly otevírat dveře novorenesančního prostoru? Nebo že česká raněrenesanční ilustrace je tvořena pracemi norimberských grafiků Dürerovy školy? Jak chcete mluvit o knižní kultuře, když nevíme, s jakými problémy se prosazovala antikva pro tisk textů v národním jazyce? Jakkoli jde o témata prvořadě knihovědná, poučit se z nich může i historik literatury nebo jazykovědec.

Ano, typografická kritika je dokonce víc než to, dává dnes i podněty filologickému bádání...

Když kolega Ondřej Koupil psal svoje *Grammatykáře* (KOUPILOV 2007), měl svaťosvatou pravdu a možná přitom ani nedocenil hloubku své myšlenky, kterou naprosto potvrzuji, že hranice mezi historickou lingvistikou a mezi jistými sférami knihovědy je menší, než si pořád ještě dokážeme uvědomit. To jsou dvě oblasti, které k sobě doléhají na těsný styk, ba dokonce se v jistém smyslu prolínají. Podíváme-li se na práci Jaroslava Poráka o hláskosloví (PORÁK 1979), práci naprosto geniální, přece jenom je v ní jistý nezaplňený prostor, poněvadž Porák byl lingvista a o písařství, písmolijectví a druzích písem, o jejich zahraničním nebo domácím původu samozřejmě nebádal. Avšak právě tyto zřetele nákupní a řemeslné neboli sazečské spolu s chutí i nechutí českých tiskařů vyjít čtenáři vstříc, to jsou aspekty, které na konci 15. a na počátku 16. století ovlivnily distribuci diakritických znamének pronikavěji nežli nějaký pohyb uvnitř mluveného jazyka.

Můžete díky tomu doložit, že pravopis byl konzervativnější než výslovnost?

Je to obdobný pohled jako ten, který jsme si tu vylíčili na samém začátku, totiž pohled akademický na pohyb látek a žánrů ve starší české literatuře versus skutečnost, která je dána formou památky mířící skrze nějakou distribuční síť k čtenáři. Existoval-li rukopis třeba v patnácti opisech, měl jistě menší ohlas nežli tisk, který vyšel v několika stovkách, či dokonce tisících exemplářů, a tudíž se rozprostřel do mnohem širší komunity recipientů. U vývoje hláskoslovného systému jde o to samé. Mohu zkoumat změny pravopisu mezi polovinou 15. a polovinou 16. století a vytvářet si na ně jakési akademické názory, ale neberu-li v úvahu, že pravopis byl v poslední fázi stvrzován řemeslným umem sazeče, který se řídil základním zákonem udržet pravý okraj stránkové sazby, jsou mé náhledy odtrženy od praxe. Jakmile totiž sazeči na konci řádku zůstala mezera, tak se vrátil a se sazbou nakládal jako s tahací harmonikou. Kde to

bylo možné, tak buď písmeno ubral, nebo zase přidal, takže konzervoval něco, čemu dnes říkáme monoftongizace či diftongizace, sahal po geminátech a podobných přístupech, aniž by se řídil nějakou pravopisnou normou, protože ta ani neexistovala. Já teď jenom velmi skromně doplňuji geniální nárys Porákův o názor, že podstatným hybatelem toho, co dnes označujeme za regresivní nebo progresivní postoj k fixaci textu, byla jak řemeslná stránka sazečského projevu, tak ochota v cizině zakoupený švabach dodatečně opatřit diakritickými znaménky. Důležitý byl totiž počet takto upravených liter. Pokud jich sazeč neměl dostatek, pak ještě na počátku 16. století bez skrupulí slovo *pán* vysadil jako *paan*. A to byl prosím švabach jakožto textové písmo diakritizován nejlépe. Ale vyznačovací písma, která se k nám taky dostávala z ciziny jako vyřazená čili ve své podstatě bazarově, diakritizována nebyla, a nebo jen minimálně, protože kvůli několika málo titulkům si tak velkou investici náš šetrný tiskař dovolit nemohl. Po polovině 16. století však už i české tiskárny pracují standardizovaně, sazečova benevolence v přístupu k sazbě mizí a během 17. století problematická diakritika přetrvává jen ve sféře kvantity samohlásek.

Mohou se podobná zpřesnění týkat i literární historie?

Mapa literárního vývoje a knihtisku zvláště zdá se být mnohem plastičtější, než jsme si doposud dokázali představit na základě toho, co bylo poznáno, probádáno a včleněno do akademických norem. A to především díky tomu – a nebudiž to bráno jako výtko –, že výzkum staršího knihtisku u nás byl po dlouhou dobu zaměřován výběrově, tudíž neautenticky. Tak se k naší minulosti pragmaticky postavilo už obrození, pak první republika a o padesátých a šedesátých letech nemluvě. Vždycky se vycházelo z jungmannovského modelu, který pamatoval na tvorbu jazykově českou a cizojazyčnou produkci pomíjel, jako by neexistovala. Vedle tohoto diskutabilního hlediska panovala potřeba dokázat odstředivě opoziční proud oproti proudu oficiálnímu, a proto se nejdříve a vlastně vůbec jako jediné prostory prozkoumaly dílny bratrské, ale nikoli střediska oficiální nebo loajální. Těmto konfesně zaměřeným badatelským generacím se nehodilo do krámu říci, např. že bratrský knihtisk podléhal vlivům švýcarského manýrismu. Nešlo přiznat vlivy ciziny, ale byla potřeba vše proklamacovat jako čistě tuzemskou tradici nebo domácí novum prosté stylových prvků zahraničních. Ivančicko-kralická tiskárna byla prohlášena za málem vůdčí centrum řemesla u nás v 16. století, ale fakt, že po přenesení do Lešna zplněla, protože už pozbyla ochrany moravských aristokratů a musela se vyrovnávat s konkurencí polského řemesla, se nepřipouštěl. To je totiž skutečnost, která nebyla žádoucí, takže se bávalo jen o etapě na našem území v Ivančicích a Kralicích, ale co následovalo, to by už narušovalo jednoznačný piedestal, na nějž byla tiskárna vyzdvížena. A takovýchto diskrepancí je mnoho a mnoho a je zapotřebí je postupně odstraňovat. Nelze však věc odbýt jen tak nějakým konstatováním, vše je třeba doložit trpělivým heuristickým studiem, jímž maně vracíte

obor o několik desítek let zpátky do doby, kdy si takovéto fundamenty, nezatížené ovšem konfesními nebo politickými zřeteli, vytvářeli Němci, Poláci nebo Francouzi, kteří tak dneska už mohou klidně bádát v socio-kulturní nadstavbě.

Měl byste ještě nějaký příklad blízkosti literární historie a knihovědy?

Bude z jiného soudku, z výzkumu cizojazyčné literatury – jakým způsobem se na našem území prosazovala, jak byla početná, jak byla recipovaná, jaký asi byl její ohlas atd., protože to jsou pole naprosto nepokrytá. Cizojazyčná literatura se do rudolfínských dob vyvíjí zhruba ve dvou etapách. Ta starší má charakter velmi řídké latinské polemiky na obranu utrakvismu, ale ve dvacátých letech 16. století končí. Po pauze nastává nová etapa, která souvisí s prosazením humanistického básnictví jako tehdy módního produktu. A tady lze nalézt nepřekvapivější výsledky narozdíl od počátku 16. století, protože zatím se ukazuje, že humanistické básnictví k nám přišlo jako náhrada za okleštěné možnosti knihtisku po šmalkaldské válce roku 1547. Do té doby jestli napočítáme dva u nás tištěné tituly tohoto žánru, tak to je moc. Všechny ostatní domácí rukopisy vydávaly tiskárny zahraniční – mimochodem také proto, že čeští tiskaři vůbec nepotřebovali vlastnit antikvu a pro humanistu dvacátých až čtyřicátých let nebylo přípustné, aby nějaké latinské epithalamium vzniklo ze švabachové sazby. Roku 1536 se však v Praze usadil tiskař Jan Had, příšlý z Norimberku, a ten už první antikvu v potřebném množství vlastnil. Vytvořila se konkurence, s níž se museli vyrovnat i jeho tuzemští kolegové, a antikva k nám počala proudit silněji. Poté, co Ferdinand po tříletém zákazu knihtisku začal otevírat tiskárny, řemeslníkům se najednou nabídl žánr nejen všude venku oblíbený, ale taky ideologicky bezkonfliktní, protože formálně velice pestrá latinsky psaná duchovní či světská poezie nenarážela na nějaké politické zřetely, které byly tehdejší mocí, ať už Hradem, hejtmanem nebo konzistořemi, pečlivě sledovány. A tiskařské dílny, nově vybavené potřebnou antikvou, tady najednou našly něco, čím vyhověli módě a co bylo možno nacpat do chřtánu cenzorů. Když si vezmete jakékoli gratulatorium, už na titulních stranách čteme hrdou připomínku „Cum consensu ...“ nebo „S cenzurou toho a toho“. Tiskaři tak povolili dosud opomíjený typ literatury, rádi jej předkládali k cenzuře a přitom si jednou za čas, v podstatě tajně a třeba i bez uvedení povinných impresorských údajů, vytiskli něco z polemické či protihabsburské literatury. Další příklad toho, jak nepříznivý společensko-politický vývoj vlastně umožnil českým tiskařům po roce 1547 začít šířit latinské humanistické básnictví, a tak se dostat na úroveň edičních programů zahraniční konkurence. A pokud někdo namítne, že jsem jako příklad zvolil žánr málo hodnotný, připomínám publikační explozi rudolfínské éry, která není založena na ničem jiném než na rozvoji humanistického básnictví. Ostatně stejný pohyb se odehrál o nějakých padesát let později, kdy jsme se v pobělohorské době stali evropskou velmocí kramářských písníček.

Kramářské písně jsou lákavé téma, ale mluvil jste o tajně rozšiřované literatuře?

Schválně vzpomenu nejprve podnik, v němž si český čtenář i přes jeho oficiální rámec dokázal najít prvky protestu. Mám na mysli adaptaci Münsterovy *Kozmografie české* z roku 1554. Ideovou čistotu textu hlídali lektorů a cenzorů, ale jakmile se rukopis dostal do tiskárny, knuta pominula a Janu Kosořskému se podařilo někde za 480. listem umístit dva druhy iniciál s Janem Husem. Ne snad jen proto, že je ve své dílně měl jako dědictví po příbuzném Pavlu Severinovi, ale asi taky kvůli želené rovnováze, protože o Husovi není v textu pochopitelně ani zmínka. V *Kozmografii* je mimoto otištěn krásný oficiální říšský znak jako obrazový doprovod zoologické pasáže o všežravém ptáku orlovi – myslím, že tady se řemeslníkům zdařila dokonce už jakási perzifláž, která soudobému čtenáři zajisté neunikla. Takových projevů zjevného odporu je vícero. Souvisejí velmi úzce s patisky. Třeba Bartoloměj Netolický byl minulými generacemi knihovědci považován za loajálního katolického tiskaře, ale on, aby se uživil, musel chudák tisknout i většinově žádanou nekatolickou literaturu, kterou však distribuoval bez uvedení svého jména, poněvadž by narazil u svého zřizovatele, krále Ferdinanda. Pracoval anonymně a s použitím materiálu, který nepoučenému čtenáři signalizoval jinou dílnu, tedy šlo o vědomé patisky zakrývající skutečný původ tisku. Tímto způsobem byla u nás v letech 1546 a 1547 rozšiřována taktéž veškerá protihabsburská i protiřímská satira. Protože starším badatelům, konkrétně literárnímu historikovi Josefu Jirečkovi, řemeslné minuciózní projevy vědomého plagiátorství unikaly, z bezradnosti tuto část literárního spektra prohlásili za výpomoc německých tiskáren.

Je ještě možné v 16. století vůbec něco objevit?

No to bychom se divili! Schválně jsem užil plurál, protože nepatřím mezi skeptiky, kteří říkají, že všechno už je objeveno. Zaprvé to, co dnes posuzujeme jako obraz knižní kultury 15. a 16. století, je, troufám si tvrdit, pouhý zlomek skutečné produkce. Zejména to platí pro počátek 16. století, ale pravděpodobně i pro prvotisky, protože v mnoha případech máme tiskárnu doloženou ob tři roky, což samozřejmě teoreticky vzato mohlo být – šlo o tiskárnu, která pracovala pouze tehdy, dostala-li zakázku, a pak se majitel upnul na kramářství, doložení nebo přešel k písarské profesi. Ale spíš si myslím, že to byly průběžně pracující dílny, jenže bohužel do dnešní doby se produkce určitých let nezachovala. To nám potvrzuje studium jednolistových nástěnných kalendářů, kterým říkáme minuce. Za posledních pět let se objevila řada neznámých zlomků z tiskáren, u nichž bychom tuto produkci očekávali nejméně, nebo bychom ji nehledali vůbec – třeba u Mikuláše Konáče z Hodiškova. Konáč byl lepší překladatel než řemeslník zaměřený hodně na beletristické publikace, a najednou vidíme, že i on si přivydělával tímto komerčně zdatným médiem. Nedávno kolegové v Olomouci objevili jím podepsanou spodní část minuce na rok 1517.

Když si potom dnes známé minuce seřadíte chronologicky a počítáte-li s tím, že nutně vycházely každý rok, jak ostatně kalendáře vycházejí dodneška, narazíme na obrovské ztráty. To je jeden z důvodů, který mě vede k názoru, že část produkce – možná že dokonce větší část – neznáme. Záleželo na nákladu, který v té době dosahoval zhruba dvou stovek exemplářů. U knih typu *Ezopovy bajky* si můžeme být jisti, že titul šel z ruky do ruky a byl nakonec natolik opotřebený, že si jej studenti vkládali na zimu do bot, aby se zahřáli. Právě proto jsou stále možné nálezy neznámých titulů, byť ne v úplnosti, ale pouze ve fragmentech, třeba v jednom listu. Mně se při systematických prohlídkách podařilo udělat v posledních pěti letech takovýchto nálezů hned několik. Mezi těmito novými nálezy stojí z literárního hlediska na prvním místě zlomek souboru, který se nazývá *Gesta Romanorum*. To je velmi zásadní novum, protože o vydání tiskem jsme u nás dosud nevěděli. V Národním muzeu chovají list z povídky o čaroději Vergiliovi, který se neklamně svou typografií hlásí do Bakalářovy dílny a pravděpodobně podle stavu diakritiky nepůjde o prvotisk, ale o raný paleotyp z počátku 16. století. Teď však nastává problém, jestli můžeme tento list považovat za pozůstatek celého souboru *Gest*, anebo zda jde o text samostatně vydané povídky. To není možné určit, protože daný fragment nemá signaturu, tedy značku pro číslo listu v daném archu, abychom podle ní dovedli říct, že tento list je v pořadí řekněme už dvacátý. Každopádně umístění do Bakalářovy tiskárny konvenuje jeho edičnímu programu, protože on byl jeden z mála tiskařů, který neprostředkoval čtenáři pouze látky současné, ale i látky středověké. Z české literatury Karla IV. nebo Václava IV. má takovýchto revitalizačních více, každý si jistě vzpomene na satiru *Podkoní a žák*.

Byli čeští tiskaři inspirátory kulturního života či dobové vzdělanosti, jako tomu bylo jinde v Evropě?

Jde o to, jaký byl kulturně-vzdělanostní profil a jaká byla kulturně-osvětová síla těchto středisek. Ve srovnání se zahraniční praxí se u nás jeví na nesrovnatelně nižší úrovni, protože o centrech, v nichž by se jako v nějaké akademii kumulovali názorově, nábožensky a kulturně příbuzní protagonisté, žádné hmatatelné zprávy nemáme. Můžu si samozřejmě udělat jistou představu, že kupříkladu s tiskárnami Jana Kosořského nebo Jiřího Melantricha byl spojen především Sixt z Ottersdorfu, s tiskárnou Güntherovou zase Jan Straněnský, a i přesto, že takovýchto individualit bylo samozřejmě víc, nemohu tvrdit, že se prezentovali stejně manifestačně jako třeba u Johanna Frobeny v Basileji. Takovou sílu a takový ohlas v praxi naše rigidně formované utrakvistické tiskařství rozhodně nemělo. Velká poučení v tomto směru skýtají předmluvy tisků vzniklých v Čechách, kterým jsme taky obrovsky dlužni. Narážíme tu na jednu okolnost, totiž že inspirátory a vůdci literárního života nebyli ani tak příslušníci nějakých tiskářských akademií, ale nejprve staropražští patricijové, pak kněží a čeští aristokrati. V desítkách předmluv čteme poděko-

vání překladatele nějakému aristokratovi – prvním z nich byl Ondřej Ugnád ze Suneku – za to, že byl požádán, nebo dokonce přinucen příkazem pořídit překlad. Navíc ještě po příznivé akceleraci na samém prahu 16. století, již se účastnili Řehoř Hrubý z Jelení a Viktorin Kornel ze Všehrd, přišlo okolo roku 1520 naprosté přeorientování k radikální literatuře polemické a prohumanistické snahy zpřístupnit českému publiku v štitenském slova smyslu látky cizího původu dlouhodobě končí. Kulturotvorná role tiskáren byla tedy velmi malá, a to už proto, že kapitálově zabezpečený řemesla v Čechách vůbec nelze poměřovat cizinou – u nás se tiskař málokdy odhodlal pro risk a výrobu zahájil jen tehdy, byl-li už dopředu přesvědčen o rentabilitě podniku. Pro málo kultivovaného středostavovského čtenáře – za tím si stojím, tak se mi to opravdu jeví a stězuje si na to i Kramerius o dvě stě let později – tisknout nějakou beletrii, nebo dokonce sbírku básní, si v podstatě nikdo netroufal, aby nenarazil na zeď ústního tradování. Uvažte, že prvním vydavatelem sbírkové poezie byl až Jan Günther krátce po polovině 16. století, a to proto, že jeho tiskárna jako jedna z nejlépe kapitálově zajištěných u nás si podobně nejistou investici prostě mohla dovolit.

A chceme-li mít tento obraz alespoň trochu úplný, musím se zmínit ještě o jednom aspektu, který ke škodě věci uniká nejen knihovědcům, ale i literárním historikům ze zřetele. Tím je význam obrovského importu, který už od poloviny 15. století proudil z německojazyčných zemí do Čech. V 15. století tvrdě převládající čeština našich prvotisků bývala vysvětlována jako pozitivní reziduum husitského hnutí a jeho pokrokových demokratických tradic atd. Já si však myslím – a nijak přitom nepopírám, že utrakvisté navazovali na tyto programy –, že generální klíč má zase jenom ekonomickou podobu a tkví v kapitálu. Čeští tiskaři neměli chuť vyrábět edice latinských nebo německých textů, protože by v konkurenci s levnějším zahraničním zbožím prostě neobstáli. Také jim k tomu chybělo příslušné editorské zázemí a co hlavně, postrádali příslušný písmový repertoár. Ukažte mi kapitolu nebo biskupství, které by si objednalo výrobu misálu bastardou. Proto se museli nějakým způsobem proti exportu latinské a německé literatury vymezit a činili tak národním jazykem. Stejný proces, jen trošku jinak modifikovaný, vidíme na Moravě. Tam se naopak tisklo jenom latinsky a asi ve dvou případech německy, protože majitelé brněnské dílny Konrad Stahel a Matthias Preinlein byli Němci a českého sazeče si nezajistili, takže vůči importu se nevyhranili jazykově, nýbrž žánrově. Vidíme to na drtivé převaze jejich produkce tvořené tzv. akcidenční literaturou. To je přístipkaření ve formě odpustkových listů, kalendářů a donátů, ovšemže s výjimkou velkých tisků jako *Agenda Olomucensis* (1486) nebo *Thuróczoza Chronika Hungarorum* (1488), ale ta vznikala za odlišných podmínek v koprodukcí s Erhardem Ratdoltem. Převahu tedy tvořila dílka, která směřovala i do neslovanské ciziny, narozdíl od jazykově české produkce, kdy například *Kroniku trojanskou* bylo možné vyvézt nanejvýš do Slezska či na dnešní Slovensko. Brněnští prvotiskaři měli při vývozu však navíc výhodu v tiskovém písmu, které nazýváme

rotunda, na něž byl polský, rakouský i hornouherský čtenář navyklý. Zde všude se totiž rotunda stala národním písmem, takže brněnská produkce mohla putovat oběma směry, severním i jižním.

Ale českojazyčné tisky přece vycházejí v Norimberku, Benátkách...

Ano, to je kvůli tomu, co jsem právě vzpomínal. U nás pro tisk jistých děl zadavatelé nenašli adekvátně technicky zabezpečenou dílnu. Máte-li na mysli *Bibli benátskou* (1506), tak je to proto, že jedinou tiskárnu, která by takového podniku byla teoreticky schopna, provozoval takřečený *Tiskař Bible pražské*, ale ten už měl svá léta a patrně si netroufal. Mimoto taky připustme, že staroměstští patricijové, kteří vydání financovali, si jistě spočítali, že když Liechtensteini do Benátek dodají vlastní české písmo, vyjde je celý podnik i s ilustracemi levněji, nežli kdyby jej uskutečňovali v Praze. Podobná situace nastala s Norimberkem, kam na počátku 16. století odešli nakladatelé Mikuláš Klaudyán a Jan Mantuán Fencl. Nalezli tu ve srovnání se soudobými Čechami a v rámci svých představ lepší tiskárenské i grafické zázemí a větší svobodu.

Co potřeby domácí utrakvistické církve? Která dílna uspokojovala potřeby liturgických příruček utrakvistů?

To je právě zajímavé, že utrakvistická církev, respektive konzistoř podobojí, v podstatě pro vývoj teologického aspektu své existence neudělala vůbec nic. Omezila se prostřednictvím tištěného média na polemická hádání, ale v „nadvěbě“ nemáme vůbec nic a ani liturgická literatura tištěná pro naše potřeby venku nenavštěďuje, že by ji objednávala konzistoř. Po začátku 16. století, kdy skončila roku 1499 vynikající dílna brněnská, už u nás nebyl opravdu nikdo, kdo by mešní literaturu mohl tisknout. Proto byla zadávána do ciziny, kde naopak střediska specializovaná na tento druh literatury existovala. Nechápejme to však úkorně, stejné objednávky směřovaly do Benátek, Lipska nebo do Vídně i z jiných evropských teritorií. Smutnější ovšem je skutečnost, že nejstarší *Římský misál* jsme si na našem území dokázali vytisknout až roku 1690, nemluvě o známých potížích pražských arcibiskupů s dokončením takřečené *Bible svatováclavské*.

Pracoval jste posléze v devadesátých letech ve známém pražském antikvariátu a vytvořil zde významnou a rozsáhlou bibliografickou příručku Bohemica (Voit 1996). Jaká byla role tehdejších antikvářů?

S ohledem na svou skepsi si myslím, že dneska už je směřování českých antikvariátů a jejich majitelů zase o něčem úplně jiném. To bylo dáno na počátku devadesátých let osobou Petra Meissnera, velice osvětleného antikváře. Nechci z něho samozřejmě dělat nějakého lidumila, ale on si uvědomoval široké neza-

plněné prostory propagace či osvěty a U Karlova mostu mě k tomu poskytl příležitost. Nicméně jak kráčí vývoj dál, tak i ostatní antikváři, kteří měli příbuzné postoje a realizovali je podle svého, se změnili více v obchodníky, poněvadž v konkurenci je třeba prvořadě obstát. Situace devadesátých let však vypadala úplně jinak. Tady byl velký pohyb mezi soukromě držným historickým fondem, jezdili sem nakupovat lidé ze zahraničí atd. To všechno je pryč a v konkurenci se dneska udržet je dost nesnadné a málo komu, třeba kromě Jana Placáka v pražské Ztichlé klíče, zbývá tolik finančních prostředků, času i nadšení, aby vytvářel jakousi nadhodnotu své profese formou odborně vypravených katalogů.

Takto ale zmizí řada bohemikálních titulů zcela nezkatalogizovaných. Se smutkem jsem sám sledoval mizení rukopisných modlitebních knih, které jsou vždycky unikáty, s hrůzou otvírám Aukro a sleduji, jaké tituly mizí naprosto nezmapovány v soukromých knihovnách. Existují nějaké iniciativy, aby tyto knihy nebo aspoň jejich titulní listy byly digitálně nafoceny? Existuje nějaký tlak na zákonodárnou sféru v této oblasti?

Bylo by to silně žádoucí, ale obávám se opět v intencích mé skepse, že k tomu hned tak nedojde. Ale abych byl konkrétní: problém není na straně knihovníků, ale u části administrativy, která nějakým způsobem a v nějakém čase rozhoduje o přidělení příslušných finančních prostředků k nákupu. Takových případů, které jste teď vzpomínal, znám i z mladších dob několik, ale o to smutnějších, že se odehrávají v zahraničí. Odtud bývá českým knihovnám dost často nabízena českojazyčná unikátní věc nebo cizojazyčné bohemikum, samozřejmě za příslušné peníze. Nevím jak dnes, ale dříve byl vůbec základní problém akceptovat zahraniční cenu, protože se každému zdála nepřiměřeně vysoká. Vzpomínám si na případ, kdy jedna tuzemská knihovna pověřila Meissnerův antikvariát zprostředkováním nákupu z Londýna, a když jsme jim pak za milion korun odevzdali útloučký prvotisk, šli na ně mdloby. Když svého času Meissnerův antikvariát u nás objevil něco podobného, co bylo unikátní nebo raritní pro Německo, Anglii či Rakousko, taky se cena nastavovala příslušným způsobem. Jenže narozdíl od českých knihoven jsme vždycky dopadli dobře, protože zahraniční kolegové v knihovnách v Mnichově nebo Vídni dokázali peníze najít vždy, a když ne od vlády, tak z nějakého průmyslového koncernu. U nás je problém v tom, že zhruba v devadesáti procentech Česká republika (teď hovořím obecně) nákup z finančních důvodů odmítne, raritní bohemikum zůstane v cizině a náš badatel pak musí cestovat kupříkladu do vídeňské Národní knihovny, aby tam objednal alespoň skeny.

A osvícený mecenát v Česku?

Osvícený mecenát v oblasti starých tisků pořád ještě neexistuje v takové míře, jakou bychom si přáli. Dovedu si představit analogické případy u obrazů, soch

nebo u porcelánu čili u komodit trojrozměrných – tam by se někdo jako např. bývalý ředitel televize Nova Vladimír Železný apod. našel a peníze věnoval –, ale u knížek mecenát, alespoň pokud o tom něco vím, příliš neexistuje.

Máte nějakou představu o tom, co se pohybuje v soukromých knihovnách? Myslíte, že zde ještě existuje vrstva nadšených sběratelů, kteří třeba jako kdysi semilský Rudolf Hlava vlastní a budují v této zemi nějaké významnější sbírky a mají zájem o starší českou knihu?

Nemůžu mluvit o novinkách posledních let, kdy už v této profesi nejsem, ale asi od poloviny devadesátých let se objevovali regionální sběratelé zajímaví se třeba o šporkiana. Nebyly to žádné zástupy, a proto bych si velice přál, aby jejich počet vzrostl. Ale jak je tomu ve skutečnosti dnes, nevím. U sběratelů totiž narazíte na dva typy: první svoji zálibu velice rád a všemi možnými způsoby publikuje, a druhý je introvertní a nikde se svou sbírkou nechlubí, protože má o ni strach. Takže si čas od času v nějakém antikvariátu něco koupí, a pokud si to ten antikvář nenechá v merku, o takové osobě nikdo nic neví. Ale myslím si, že nejpočetnější vrstva sběratelů knih se váže až na mladší období. Tak tomu bylo ostatně už v letech minulých. Konkrétně jde o bibliofilie – sběratelů třeba Váchalových knih, Floriana nebo obdobných knižních rarit je poměrně dost.

Ještě k vaší antikvární praxi. Narazil jste na nějaké unikáty?

Já jsem nastoupil do antikvariátu v roce 1992, tedy v době, kdy na povrch vplavala spousta prvotisků a starých tisků, které české rodiny držely, aniž by věděly, co mají, anebo to naopak držely vědomě až do doby, kdy se s tou záležitostí dalo obchodovat na úrovni. Do roku 1989 nepsaně existovala suma 100 000 Kčs jako horní hranice pro všechna další vyšší možná ocenění čehokoli – řekli bychom strop, nad nějž nebylo možno fakticky už jít. Šlo-li třeba o Schedelovu *Liber chronicarum* (1493) a k tomu ještě kolorovanou, drženou v soukromém majetku a věděl-li vlastník, o co jde, slušný antikvář mu tehdy 100 000 dát nechtěl, a tak ji ten dotyčný, pokud s ní neodcestoval ven, ponechával doma a teprve po listopadu 1989 přišel a nabídl ji do komise nebo k přímému prodeji. Takže v devadesátých letech jsme spoustu takových kvalitních knih měli. Navíc Meissner odkoupil platů bývalého Knižního velkoobchodu a v něm byly akomodovány nikoli zanedbatelné věci. Koneckonců katalog *Bohemia* řadu velmi zajímavých a unikátních položek nabízel. A právě ty byly zcela vědomě drženy v Meissnerově soukromí až do doby, kdy s nimi bude možno obchodovat lépe.

Z rozhovoru s vámi vyplývá, že knižní kultura je opravdu široký obor. Jistě souvisí s dnešní profilací studentů na vysokých školách. Jak byste si představoval bada-

tele, kterého zaujme pozdní středověk nebo raný novověk? Co by měl mít ve svém portfoliu? Myslíte si, že to dnešní univerzitní studium nabízí?

Ne. Nenabízí, bohužel, a to kvůli jednomu organizačnímu či spíš administrativnímu zřeteli, tedy kvůli přijetí tzv. boloňského systému, který dělí studium na bakalářský a magisterský stupeň. Část výuky, která by se pro takovouto specializaci nabízela, tj. magisterské studium, je pouze dvouletá a za dva roky knižní kulturu jakožto mezioborovou disciplínu začínající v pozdním středověku a končící na kraji 20. století přiblížit nelze. To by muselo být klasické pětileté studium, protože se zde prolínají obecné dějiny, dějiny literatury, výtvarného umění a kultury vůbec, náboženství, knihoven, nakladatelství či cenzury atd. Mimoto se dnes neobejdete bez znalostí elektronických systémů kulturního dědictví, bez orientace po digitalizaci a podobně. Je to spousta oborů. I když na Ústavu informačních studií a knihovnictví je magisterské studium knihovnědy otevřeno už několik let, vypadá to, že tak jako v dřívějších desetiletích, kdy tu ještě nebylo, i nyní i v dohlédnutelné budoucnosti bude tento obor kultivován hlavně samostudiem.

To je jistě škoda. Ale co byste si představoval, že by měl váš ideální student obhádnout?

Otázka je na první pohled nevinná a jednoduchá, ale vyžaduje si ode mne hluboký nádech a přináší řadu problémů. Z praxe vám řeknu, že přijde do magisterského studia kolega a já bych rád u něho předpokládal zběhlost v oboru starší literatury, abych nemusel vysvětlovat, co to je historie, co kronika, co kosmografie, aby věděl něco o Sebastianu Münsterovi, o Václavu Hájkově etc. Aby při pohledu na výtvarně pojedený jednolist dokázal rozpoznat, že námětem je Ukřižování. Vzdělanostní předpoklady jsou zde strašně široké. Ale ti lidé přicházejí z různých oborů – z knihovnictví, bohemistiky – a o kontextech nemají moc ponětí. Takže tento systém nenaplnuje zatím ani užší pojetí knihovnědy, natož něčeho mnohem širšího, čemu říkáme knižní kultura. K tomu kdysi, před mnoha a mnoha lety ideálně fungovaly tzv. Tobolkovy kurzy. Tam jakoby do postgraduálu chodili lidé už z praxe a s hlubokými předchozími studijními znalostmi nejenom z gymnázií, ale i filozofické fakulty. Tam nebylo potřeba se zastavovat např. u byka jakožto atributu sv. Lukáše, ale vědomosti se cíleně prohlubovaly a dávaly do žádoucích souvislostí. Jenomže to jsme v prvo-republikových dobách, kdy ponětí o klasickém vzdělání nebylo tak vyprázdněno jako dnes. Proto také mluvím o budoucím samostudiu těch jedinců, kteří si něco takového vyberou ne jako své zaměstnání, ale jako životní poslání.

Můžete jmenovat nějaké svoje pokračovatele?

Z někdejších nejmladších studentů musím jmenovat Moniku Koldovou-Veverkovou, Terezu Paličkovou, Petru Večeřovou, Davida Macha nebo Richarda

Šípka, kteří se v pražských knihovnách nebo na Ústavu informačních studií a knihovnictví své knihovědě věnují profesionálně. Ale mít možnost vyhledat aspoň jednoho studenta z celého ročníku je jedna věc, věnovat se mu během magisterského studia je druhá věc a pak trnout, zda se mu podaří najít zaměstnání v oboru, je věc třetí, nemluvě o nějakém odborném vedení v samostatných začátcích. Pracoval jsem s mnoha nadějnými studenty, kteří však k oboustranné smůle museli knihovědu z existenčních důvodů opustit. Studovat knižní kulturu není záležitost masová, ale svrchovaně výběrová, řízená nejen rozumem, ale především srdcem. Potřebuje *sitzfleisch* čili nutnou sebekázeň při práci s prameny, protože k nashromážděnému materiálu musíte přistoupit nějak racionálně, jinak jsou fotokopie a výpisky schopny člověka zavalit. To není jako vzít si jeden román nebo jednu povídku a obracet ji všemi možnými literárněhistorickými způsoby, a když mám náladu, ponořit se do komparativního studia. Dějiny knihtisku, ilustrace nebo knižní vazby vyžadují trochu odlišný přístup, ale to moji studenti pochopí už na počátku studia, a když si volí diplomovou práci, tak z těchto oblastí většinou utíkají k výzkumu knihoven, neboť se šalebně domnívají, že metoda zde bude jednodušší.

Děkuji vám za rozhovor.

Jan Linka

Literatura

BOHATCOVÁ, Mirjam

2005 *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů* (Praha: Karolinum)

BOHATCOVÁ, Mirjam et al.

1990 *Česká kniha v proměnách staletí* (Praha: Panorama)

DĚJINY

1959 *Dějiny české literatury*; ed. Josef Hrabák (Praha: Nakladatelství ČSAV)

HORÁK, František

1959 „Pojem bohemikum“; *Česká bibliografie* I, s. 9–18

JEDLIČKA, Jaromír

1961 „K pojetí bohemika“; *Česká bibliografie* II, s. 32–44

KNIHOPIS

1939–1967 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, díl II.*; ed. Z. Tobolka (Praha)

1994–2010 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky*; edd. František Horák, Bedřiška Wižďálková (Praha)

[<http://db.knihopis.org/>]

KOUPIL, Ondřej

2007 *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672* (Praha: Karolinum)

PORÁK, Jaroslav

1979 *Humanistická čeština* (Praha: Univerzita Karlova)

RACHLÍK, František

1930 *Jiří Melantrých Rozďalovcký z Aventýnu. Jeho život, dílo a poměry knihtisku v XVI. století* (Praha: Melantrich)

VD 16, VD 17

Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts / Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts [online 1. 12. 2010: http://bvba2.bib-bvb.de/V/F2GFD689Q2TUGBNURJ1415S82BAGSVT9299LNKG6R5SMCTV8P2-43843?func=file&file_name=search_vd16]

VOIT, Petr

1981 *Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou* (Olomouc: Univerzita Palackého)

1985 *Příspěvky ke Knihopisu*, sv. 1–3. *Rejstřík autorů, překladatelů a editorů; Rejstřík anonymních záhlaví; Rejstřík názvový* (Praha: Národní knihovna)

1996 *Bohemica 1500–1800*, sv. 1–3 (Praha: Petr Meissner)

2006 *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* (Praha: Libri)

2007 „Limity knihtisku v Čechách a na Moravě 15. a 16. století“; *Bibliotheca Strahoviensis*, č. 8–9, s. 113–140

VOLF, Josef

1926 *Dějiny českého knihtisku do roku 1848* (Praha: Arthur Novák)

ZÍBRT, Čeněk

1913 *Z dějin českého knihtiskařství* (Praha: Typografie)